

Vesna Nikolić¹, Mirjana Galjak²
Fakultet zaštite na radu, Univerzitet u Nišu

Obrazovanje za zaštitu životne sredine u kriznim uslovima³

Apstrakt: U radu su predstavljeni osnovni elementi istraživanja usmerenog ka utvrđivanju obrazovnih potreba stanovništva čiji je održivi razvoj determinisan specifičnim socio-kulturnim kontekstom prostora u kojem žive. Radi se o prostoru koji je, istorijski posmatrano, obeležen oružanim sukobima, međuetničkim konfliktima, političkim neslaganjima vladajućih političkih struktura, socijalnim, ekonomskim i drugim kompleksnim problemima. U okviru deskriptivne istraživačke metode, korišćen je anketni upitnik kao osnovni istraživački instrument za dobijanje podataka. Ispitivanje je izvršeno na uzorku od 600 ispitanika srpske nacionalnosti koje živi na Kosovu. Na temelju dobijenih rezultata, zaključeno je da specifičnost socio-kulturnog prostora determiniše obrazovne potrebe u oblasti zaštite životne sredine. Otuda se u radu promoviše obrazovanje za zaštitu životne sredine koja pojedincima i zajednicama može omogućiti razumevanje veza s prirodnom i socijalnom sredinom, razumevanje sebe i drugih, razvoj saradnje, dijaloga, razumevanja i odgovornosti za zajedničku sudbinu i održivi razvoj u multikulturalno kriznim područjima. Rezultati ovog istraživanja mogu poslužiti kao ulazni podatak prilikom postavljanja novih koncepata razvoja interkulturalne saradnje, razumevanja i dijaloga u multikulturalnom društvu.

Ključne reči: zaštita životne sredine, kriza, obrazovanje, održivi razvoj.

Teorijski pristup problemu istraživanja

Ekološka bezbednost predstavlja jedan od najvažnijih faktora bezbednosti savremenog sveta. Ova sintagma se najčešće posmatra i određuje kao „odsustvo pretnji i nanošenja štete”, zapravo, isključivanje bilo koje delatnosti čoveka koja štetno

---

¹ Dr Vesna Nikolić je vanredni profesor Fakulteta zaštite na radu, Univerzitet u Nišu.

² Mr Mirjana Galjak je doktorand Fakulteta zaštite na radu, Univerzitet u Nišu.

³ Rad je nastao u okviru projekta Mašinskog fakulteta Univerziteta u Nišu „Istraživanje i razvoj energetski i ekološki visokoefektivnih sistema poligeneracije zasnovanih na obnovljivim izvorima energije“ broj 42006 koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

deluje na prirodu, zdravlje stanovništva i bezbednost životne sredine uopšte. Pro-mišljanje pitanja i problema ekološke bezbednosti ističe njegovu direktnu poveza-nost sa zaštitom životne sredine, kao suštinski nerazdvojivih fenomena. U pitanju je proces zaštite vitalnih interesa pojedinca, društva, prirode i države od realnih i potencijalnih pretnji, izazvanih antropogenim ili prirodnim uticajem na život-nu sredinu (Rahmetova, 2008). Literaturni izvori (АКИМОВ, НОВИКОВ и Радаев, 2001) pokazuju da se kao najčešći rizici u radnoj i životnoj sredini koji mogu da utiču na ekološku bezbednost navode sledeći:

- industrijski procesi visokog rizika i rukovanje toksičnim i radioaktiv-nim materijalima;
- radioaktivna i toksična zagađenja;
- nekontrolisano odlaganje radioaktivnog i vojnog otpada;
- nezadovoljavajuće sakupljanje i odlaganje čvrstog otpada;
- neodgovarajuće upravljanje i zagađenje vodenih resursa,
- neodgovarajuće upravljanje i degradacija zemlje i tla,
- prirodne katastrofe i nesreće (poplave, zemljotresi, suše, požari).

Pored uticaja navedenih antropogenih faktora i prirodnih katastrofa, po-stoji realna potencijalna opasnost od novih bezbednosnih rizika koji mogu da prerastu u krize i pretnje po ekološku bezbednost (razni vojni i nevojni rizici i pretnje kao što su ratovi, terorizam, proliferacija, politički rizici, izbeglištvo i dr.). U akademskom govoru, kriza označava fazu nereda u naizgled normalnom razvoju nekog sistema (Tilly i Stinchcombe, 1997). Ovaj kompleksni fenomen često se koristi kao koncept koji obuhvata sve tipove negativnih događaja a, šire posmatrano, primenjuje se za situacije koje su neželjene, neočekivane, nepredvi-dive i skoro nezamislive, a uzrokuju nevericu i nesigurnost. Negativni događaji remete normalne uslove života, stvaraju pometnju, a kada „nesreća prevaziđe gra-nice podnošljivosti”, ulazi se u svet krize (Boin, 2005). Kriza predstavlja ozbiljnu pretnju osnovnim strukturama i fundamentalnim vrednostima i normama soci-jalnog sistema, koja, u uslovima vremenskog pritiska i veoma nesigurnih okol-nosti, zahteva donošenje kritičnih odluka. Dakle, radi se o nepoželjnoj situaciji koja narušava duboko usađene vrednosti sigurnosti i bezbednosti za pojedinca i dovodi u pitanje održivost društva u celini.

Održivi razvoj kao opšteprihvaćeni model globalnog društvenog razvoja – podrazumeva ekonomski, tehnološki, socijalni i kulturni razvoj usklađen sa potrebama zaštite životne sredine te istovremeno predstavlja fundamentalnu stra-tegiju ka uspostavljanju ekološke bezbednosti (Ellyard, 2001). Održivost životne sredine i pristup resursima su posebno značajni za osetljive socijalno-kulturne kontekste (siromašnu populaciju, socijalno osetljive grupe, krizna područja i dr.)

kao i ostvarivanje osnovnih prava i povećanje ljudskih mogućnosti i kapaciteta. Otuda su razumljiva stanovišta autora koji povezanost ekološke, ekonomske i socijalne održivosti promišljaju u kontekstu socijalne pravde, socio-ekonomske (ne)jednakosti, mira i slobode (Amanor, 2008; Clover, Eriksen, 2009). Održivi razvoj se odnosi na ekološki razuman društveno-ekonomski razvoj, a ostvarivanje ekološke bezbednosti je usredsređeno na prevenciju ekoloških ali i drugih opasnosti i rizika koji mogu ugroziti kako bezbednost životne sredine tako i društva u celini (ljudsku bezbednost). Za zaštitu životne sredine i dostizanje održivog razvoja od ključnog je značaja prisustvo bezbednosti, mira i ljudske slobode. U Izveštaju Bruntland komisije (Our Common Future) čitavo poglavlje posvećeno je vezama između mira, bezbednosti, razvoja i životne sredine. U njemu se zastupa mišljenje da je „stres u životnoj sredini i uzrok i posledica političkih tenzija i vojnog sukoba” (World Commission on Environment and Development, 1987: 290).

Danas ljudi svoje uloge sve češće ostvaruju u društvu i prostorima koje je opterećeno različitim oblicima interkulture, verske, etničke i drugih oblika netrpeljivosti, netolerancije, sukoba i konfliktnih situacija. Takva područja i regije u svetu dodatno su opterećena složenim političkim, ekonomskim, socijalno-kulturnim, ekološkim i drugim problemima koji često prerastaju u krize i dovode u pitanje održivi razvoj stanovništva na tim prostorima (Bernholz, 2004; Clover i Eriksen, 2009). Ljudi moraju biti slobodni, bezbedni i sigurni da bi pravili izbore i učestvovali u donošenju odluka koje se tiču zaštite životne sredine i održivog razvoja. Odgovarajući izbori i participacija u donošenju odluka u tesnoj je vezi sa usvojenim znanjima i informisanjem u ovoj oblasti (zadovoljenim obrazovnim potrebama⁴). Međutim, ekstremno teška situacija u socijalno osetljivim i međuetnički kriznim uslovima jedan je od bitnih razloga za zanemarljivu implementaciju obrazovanja o pitanjima životne sredine. To jednostavno nije primarno na ovim područjima, a kada i postoji, često je to u nekom najosnovnijem obliku (O'Brien, Quinlan i Ziervogel, 2009; Dubois i Trabelasi, 2007; Clover i Eriksen, 2009). Potvrdu ove konstatacije možemo tražiti i nalaziti u kriznim područjima širom sveta (između ostalih i na prostoru Kosova).

Istraživačko zanimanje za probleme obrazovanja za zaštitu životne sredine u kriznim uslovima, uputila je autore ovog rada na područje Kosova. Mnogo-

---

⁴ Obrazovanje za zaštitu životne sredine može predstavljati značajan parametar, pokazatelj razvijenosti ekološke svesti kao oblika svesti jednog društva jer, zapravo, društvo koje zadovoljava obrazovne potrebe iz ove oblasti pokazuje svoj odnos prema čoveku, ekološkoj bezbednosti i održivom razvoju uopšte. Priroda društvenih odnosa i uslova u znatnoj meri utiče na prirodu i karakter obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine. To znači da se obrazovne potrebe za zaštitu životne sredine moraju određivati i proučavati sa stanovišta datih društvenih okolnosti. Sa naučnog stanovišta obrazovne potrebe za zaštitu životne sredine ne možemo posmatrati kao apstraktni fenomen koji se javlja nezavisno od društva, sveta rada i drugih okolnosti i uslova u kojima čovek ostvaruje svoje uloge.

brojni konflikti nacionalni, verski, čak i ratni sukobi (uključujući i NATO bombardovanje) kao najekstremniji vid interakcijskih postupaka u prošlosti su pratili i determinisali ekološku bezbednost i održivi razvoj stanovništva koje naseljava ovo područje. Danas, srpsko stanovništvo na Kosovu živi na malim, uglavnom ograničenim seoskim prostorima (u centralnom i južnom delu Kosova) okruženim teritorijom na kojoj živi albansko stanovništvo, ali i na severu Kosova koji je u neposrednoj teritorijalnoj vezi sa Republikom Srbijom. Radi se o prostorima na kojima su Srbi uspeali da se okupe u značajnom broju (prema nekim podacima oko 130.000, Đurković, 2007) i organizuju svoj život i društveni razvoj. Područja koja Srbi naseljavaju na Kosovu mogu se geografski posmatrati: kao prostori južno od reke Ibar koji su okruženi teritorijom koju naseljava albansko stanovništvo i prostor severno od reke Ibar koji je dobrim delom u neposrednoj teritorijalnoj vezi sa stanovništvom koje živi na teritoriji centralne Srbije.

Nakon okončanja rata 1999. godine⁵, Srbi su u svojim sredinama organizovali bolnice, kulturne institucije, škole, carinske i poreske organe i drugu infrastrukturu neophodnu za održivo funkcionisanje svakodnevnog života. U mreži školskih institucija, osnovnih škola je 109 sa 12.722 đaka dok je 39 institucija srednjoškolskog obrazovanja (ekonomsko-trgovinske škole, gimnazije, medicinske, specijalna, muzičke, poljoprivredne, tehničke, građevinsko-saobraćajne i dr.) sa 6.585 đaka (Dokumentacija Školske uprave Kosovska Mitrovica, 2011). Veliki broj fakulteta koji su do 1999. godine bili locirani u Prištini, danas, obavljaju svoju nastavnonaučnu delatnost na prostoru severnog Kosova (Ekonomski fakultet, Filozofski fakultet, Medicinski fakultet, Poljoprivredni fakultet, Pravni fakultet, Prirodno-matematički fakultet, Učiteljski fakultet, Fakultet za sport i fizičko vaspitanje, Fakultet tehničkih nauka i Fakultet umetnosti). Od visokoškolskih institucija strukovnih studija svoju delatnost obavljaju Visoka tehnička škola strukovnih studija i Visoka ekonomska škola strukovnih studija. Svakako, dislociranost brojnih visokoškolskih institucija iz glavnog grada Kosova, uticala je, tokom poslednje decenije, na veću koncentraciju studentske populacije na ovim prostorima.

Specifičnost socio-kulturnih uslova života i rada srpskog stanovništva na ovim područjima ogleda se u: teškoj ekonomskoj situaciji, visokoj stopi siromaštva, nerešenim osnovnim egzistencijalnim potrebama, nedovoljno razvijenim industrijskim sektorom, slabim elektroenergetskim kapacitetima, visokoj stopi nezaposlenosti, zabrinjavajućem socijalnim stanjem, neizvesnosti i nemogućnosti predviđanja toka daljeg razvoja situacije i budućih događaja, izloženosti perma-

---

⁵ Rat je okončan 1999. g. Kumanovskim sporazumom na osnovu koga su jedinice vojske i policije Savezne Republike Jugoslavije napustile teritoriju Kosmeta, a na njega su ušle jedinice KFOR-a i civilna administracija UNMIK-a. (Đurković, 2007).

nentnim rizicima i opasnostima od sukoba, konfliktnih situacija, psihološkim i stresogenim rizicima i drugim bezbednosnim problemima (npr. ograničenost slobode kretanja zbog mogućih sukoba i dr.). Osnovna privredna delatnost Srba na Kosovu je uglavnom poljoprivredna proizvodnja najčešće za sopstvene namene, uslužna delatnost, trgovina, retko zanatska i rudimentarno industrijska proizvodnja.

Specifični društveni odnosi i krizni uslovi (međuetnički krizno područje), koji su na neki način *differentia specifica* životnih i radnih uslova stanovništva ovog prostora, predstavljali su svojevrsni istraživački izazov da na Kosovu realizujemo istraživanje. Radi se o području koje je na širem društvenom planu prepoznato i kategorisano kao krizno s obzirom na to da se na njemu ispoljavaju sve bitne dimenzije kategorije „kriza”: pretnja, neizvesnost i neodložnost odgovora. Krize nastupaju kada se suštinske vrednosti ili sistemi koji podržavaju život neke zajednice nađu pod pretnjom. Setimo se samo kako su vrednosti kao što su sigurnost i bezbednost, socijalno staranje i zdravlje, integritet i pravičnost postale nesigurne pod delovanjem oružanih sukoba, nasilja, štete ili drugih oblika nesreće na ovom području. Što više život zavisi od ugroženih vrednosti, to je kriza dublja. To objašnjava zašto oružana nasilja i međuetnički sukobi uvek pobuđuju dubok osećaj krize: pretnja smrću, šteta, razaranje prirodnih dobara, gubitak imovine jasno narušavaju duboko usađene vrednosti sigurnosti i bezbednosti za nas i naše najbliže. Pretnja masovnim razaranjem u neposrednoj je vezi sa rasprostranjenim strahom koji praktično može da parališe život na kriznim područjima. U krizi, opažanje pretnje praćeno je visokim stepenom neizvesnosti koja se odnosi na prirodu i na potencijalne posledice pretnje. Sem toga, neizvesnost otežava potragu za rešenjima i nalaženje odgovarajućih odgovora na krizu.

Specifičnost kosovskog socio-kulturnog miljea u kojem živi srpsko stanovništvo a u kojem se, nedvosmisleno, ispoljavaju sve dimenzije krize determinišu i svojevrsne obrazovne potrebe stanovništva koje živi na ovim prostorima. S obzirom na dugogodušnju izloženost rizicima po psihički i fizički integritet ljudi, materijalna dobra i prirodnu sredinu (oružani sukobi, bombardovanje, diverzije i dr.), autori su istraživačku pažnju fokusirali na obrazovne potrebe u oblasti zaštite životne sredine. Polazeći od toga da je zdrava i bezbedna životna sredina univerzalna ljudska vrednost, osnovna ideja autora ovog rada je da je obrazovanje u ovoj oblasti moguće smatrati činiocem koji može pomoći u prevazilaženju postojećih problema, interkulturnom razumevanju i održivom razvoju u budućnosti.

Metodološki okvir istraživanja

Kada se govori o obrazovanju za zaštitu životne sredine mora se posvetiti pažnja kako ekološkim tako i specifičnim socio-kulturnim problemima. Analiza relevantnih izvora pokazuje da mnoga pitanja koja sa jedne tačke gledišta izgledaju kao socijalna, ekonomska ili, pak, politička, pretvaraju se u pitanja o životnoj sredini kada se pogledaju iz drugog ugla (Clover i Eriksen, 2009). Predmet ovog istraživanja usmerili smo na ispitivanje i utvrđivanje obrazovnih potreba stanovništva čiji je održivi razvoj determinisan specifičnim socio-kulturnim kontekstom prostora u kojem žive. Reč je o prostoru koji je opterećen sukobima, konfliktima, političkim neslaganjima vladajućih srpskih i albanskih političkih struktura, socijalnim, ekonomskim i drugim kompleksnim problemima. Istraživanje je imalo cilj utvrđivanja obrazovnih potreba u oblasti zaštite životne sredine i održivog razvoja te na osnovu utvrđenog stanja projekciju mogućih pravaca prevazilaženja aktuelnih problema i razvoja obrazovne delatnosti na posmatranim prostorima u budućnosti.

Status nezavisne varijable dodelili smo socio-kulturnim uslovima u kojima žive i rade ispitanici u okviru kojih smo posmatrali sledeće aspekte:

1. južni/ruralni i severni/urbani deo Kosova naseljen srpskim stanovništvom
2. procena opasnosti koje ugrožavaju ekološku bezbednost
3. percepciju rizika po održivi razvoj.
4. percepcija neposredne/lične ugroženosti (ekonomska ugroženost, bezbednosna ugroženost)

Obrazovne potrebe ispitanika za zaštitu životne sredine tretirali smo kao zavisnu varijablu. S obzirom na to da one podrazumevaju više vrsta i segmenata različitih potreba i pojava koje dolaze do izražaja u obrazovanju za zaštitu životne sredine, ovu varijablu smo operacionalizovali ispitujući:

1. Stav prema obrazovanju za zaštitu životne sredine
2. Transfer i primenu znanja iz oblasti zaštite životne sredine u svakodnevnom životu i radu
3. Izraženost želje (potrebe) za sticanjem novih ili proširivanjem postojećih znanja
4. Preferenciju sadržajima obrazovanja za zaštitu životne sredine
5. Glavna obrazovna potreba (razlog) bavljenja obrazovanjem za zaštitu životne sredine
6. Način sticanja znanja za zaštitu životne sredine
7. Mesto na kojem bi najpre sticali znanja
8. Trajanje obrazovne aktivnosti za zaštitu životne sredine

9. Procena mogućnosti za sticanje znanja za zaštitu životne sredine
10. Spremnost na dijalog, saradnju i učešće u zajedničkim akcijama za zaštitu životne sredine.
11. Smetnje u sticanju znanja iz oblasti zaštite životne sredine (barijere participacije)

S obzirom na nedostatak teorijskih i empirijskih pokazatelja, teško je bilo pretpostaviti prirodu povezanosti posmatranih varijabli. Očekivali smo da nam rezultati ukažu koje su to dimenzije socio-kulturnih uslova s obzirom na koje variraju obrazovne potrebe za zaštitu životne sredine.

Priroda istraživačkog problema uputila nas je na primenu deskriptivne istraživačke metode. U okviru ove metode koristili smo anketiranje odnosno anketni upitnik kao osnovni istraživački instrument. U procesu prikupljanja istraživačke građe koristili smo niz postupaka kao što su analiza teorijskih i empirijskih izvora koji su bili relevantni za proučavanu problematiku, istorijske i komparativne analize, dok je u procesu obrade prikupljenih podataka primenjivano niz statističkih postupaka kao što su: frekvencija, srednja vrednost, procentni račun, hi-kvadrat test i koeficijent kontigencije.

Ispitivanje je sprovedeno na području Kosovskomitrovačkog okruga u opštinama Kosovska Mitrovica – severni deo, Zvečan, Leposavić, Vučitrn i Zubin Potok; na području Kosovskog okruga u opštinama Štrpce, Obilić, Lipljan, Priština i Kosovo Polje; na području Kosovskopomoravskog okruga u opštinama Gnjilane, Kosovska Vitina i Kosovska Kamenica; na području Prizrenskog okruga u opštini Orahovac; na području Pečkog okruga u opštini Peć.

Ispitivanje je izvršeno na prigodnom uzorku u koji je ušlo 600 ispitanika. Preliminarno istraživanje (koje je imalo za cilj testiranje valjanosti instrumenta) sprovedeno je tokom 2010. godine. Pokazalo se veoma korisnim i opravdanim ukazujući na dvosmislena i nejasno postavljena pitanja što je zahtevalo njihovu izmenu i korekciju u finalnom obliku instrumenta. S obzirom da su ispitanici popunjavali instrument koji je kasnije delimično modifikovan, podatke dobijene preliminarnim istraživanjem nismo uzeli u obzir pri obradi podataka prikupljenih osnovnim istraživanjem.

Rezultati i diskusija

Kada se razmišlja o odnosu obrazovanja i životne sredine, teško je dati uopšteni šematski koncept, jer bi za razne situacije koje se mogu sresti u različitim zemljama bio toliko apstraktan, da uopšte ne bi bio primenljiv i izvodljiv. Smatrali smo da specifičnost socio-kulturnog konteksta naših ispitanika (srpskog stanovništva

na Kosovu) određuje koncept obrazovanja na ovim prostorima. S jedne strane, sam prostor je tokom poslednje dve decenije bio opterećen različitim oblicima ugrožavanja životne sredine (sukobi, rat, bombardovanje, izbeglištvo i dr.). S druge strane, zaštitu životne sredine vidimo kao univerzalnu ljudsku vrednost i temelj na kojem se može i mora zasnivati dijalog, saradnja, razumevanje i odgovornost srpskog i albanskog stanovništva za zajedničku sudbinu i održivi razvoj na ovim prostorima.

Socio-kulturni kontekst i percepcija obrazovanja za zaštitu životne sredine

Prirodu povezanosti socio-kulturnog konteksta i obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine pokušali smo da saznamo preko ispitivanja povezanosti životne sredine ispitanika (urbana-ruralna), procene ugroženosti ekološke bezbednosti, procene rizika po održivi razvoj, procene lične ugroženosti (ekonomska ugroženost, bezbednosna ugroženost) i percepcije obrazovanja za zaštitu životne sredine (stav prema obrazovanju; transfer i primena znanja u svakodnevnim životnim i radnim aktivnostima i izraženosti želje (potrebe) ta sticanjem ili proširivanjem znanja iz ove oblasti). Na osnovu istraživanja identifikovane su sledeće relacije između kompleksa varijabli socijalno-kulturnog konteksta i varijabli koje opisuju percepciju obrazovanja za zaštitu životne sredine.

Tabela 1: Odnos između socio-kulturnog konteksta i percepcije obrazovanja za zaštitu životne sredine

Obrazovne potrebe	Stav prema potrebi sticanja znanja za zaštitu životne sredine	Primena znanja iz oblasti zaštite životne sredine	Izraženost želje za daljim sticanjem znanja iz oblasti zaštite životne sredine
SOCIO-KULTURNI KONTEKST	(tri kategorije)	(tri kategorije)	(tri kategorije)
Kosovo – životna sredina (dve kategorije)	df=2 X ² =29,070** C=0,215	df=2 X ² =13,269** C=0,147	df=2 X ² =10,426** C=0,131
Procena ugroženosti ekološke bezbednosti (tri kategorije)	df=4 X ² =15,246** C=0,157	df=4 X ² =9,617* C=0,126	df=4 X ² =30,260** C=0,219
Percepcija rizika po održivi razvoj (deset kategorija)	df=18 X ² =22,625 C=0,099	df=18 X ² =24,105 C=0,102	df=18 X ² =16,098 C=0,084
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=2 X ² =32,376** C=0,226	df=2 X ² =7,839* C=0,114	df=2 X ² =23,450** C=0,194

*p<0.05; **p<0.01

I pored toga, što je veza između posmatranih varijabli neznatna, smatrali smo da odgovore za prirodu ove povezanosti možemo tražiti i nalaziti upravo u kriznim uslovima života naših ispitanika. Mnoge vrednosti i potrebe postaju nesigurne pa i besmislene u uslovima nailazećeg nasilja, štete i drugih oblika nesreće. Na ovim prostorima pretnja je tu, stalno prisutna, stvarna, zahteva rešavanje za razliku od drugih pitanja (obrazovanja, prim. autora) koja u takvom kontekstu nisu pitanja primarnog karaktera. No, dobijeni rezultati ipak ukazuju (veza je mala, ali postoji) da ispitanici koji žive na prostoru Kosova („Srbi u okruženju”-ruralna sredina u odnosu na ispitanike koji žive na severu Kosova-urbana sredina) imaju pozitivan stav prema obrazovanju za zaštitu životne sredine ($C=0,215$, X^2 značajan na nivou 0,01), i smatraju da bi takva znanja mogli da koriste i primenjuju u svakodnevnom životu (transfer i primena znanja: $C=0,147$, X^2 značajan na nivou 0,01) pa je otuda rezumljivo što pokazuju potrebu i želju za usvajanjem novih znanja iz ove oblasti ($C=0,131$, X^2 značajan na nivou 0,01). Pozitivne stavove prema obrazovanju za zaštitu životne sredine posebno pokazuju ispitanici koji smatraju da postoje velike opasnosti po ekološku bezbednost (ukazuju na pozitivan transfer znanja $C=0,126$, X^2 značajan na nivou 0,05, ali i spremnost na učenje i usvajanje novih znanja $C=0,219$, X^2 značajan na nivou 0,01).

Sa statističkom sigurnošću možemo govoriti da ispitanici koji osećaju neposrednu-ličnu bezbednosnu ugroženost u svojoj životnoj sredini imaju pozitivan stav prema obrazovanju ($C=0,226$, X^2 značajan na nivou 0,01) ukazuju na transfer i primenu ovih znanja u svakodnevnom životu ($C=0,114$, X^2 značajan na nivou 0,05) ali iskazuju i želju za sticanjem novih i proširivanjem postojećih znanja za zaštitu životne sredine ($C=0,194$, X^2 značajan na nivou 0,01).

Imajući u vidu razmatrane rezultate mogli bismo zaključiti da su obrazovne potrebe ispitanika u velikoj meri statistički značajno određene i time da li ispitanici žive u ruralnim područjima ili urbanom području Kosova; procenom opasnosti po ekološku bezbednost, percepcijom rizika po održivi razvoj i percepcijom neposredne ugroženosti (ugroženost ljudske bezbednosti). Na obrazovanje (obrazovne potrebe) za zaštitu životne sredine deluje mnogo činilaca, među kojima izvesni podstiču, a neki, u manjoj ili većoj meri usporavaju njihov razvoj;

- nezadovoljstvo kvalitetom životne sredine (percepcija rizika, percepcija ugroženosti ekološke bezbednosti, posebno neposredna ugroženost u užoj životnoj sredini) podsticajno deluje na interesovanje za problematiku zaštite životne sredine i usvajanje znanja iz ove oblasti;
- usvojena (posedovana) znanja za zaštitu životne sredine podstiču (razvijaju) potrebu za daljim sticanjem znanja iz ove oblasti (jednom zadovoljena potreba teži daljem zadovoljavanju).

Socio-kulturni kontekst i sadržaj obrazovanja za zaštitu životne sredine

Interesovalo nas je da li postoji veza između socio-kulturnog konteksta i preferencije ispitanika određenim sadržajima obrazovanja za zaštitu životne sredine.

Tabela 2: Odnos između socio-kulturnog konteksta i obrazovne potrebe s obzirom na sadržaj obrazovanja za zaštitu životne sredine

Obrazovne potrebe	Sadržaj obrazovanja za zaštitu životne sredine (jedanaest kategorija)
SOCIO-KULTURNI KONTEKST	
Kosovo – životna sredina (dve kategorije)	df=10 X ² =100,589** C=0,217
Ugroženost ekološke bezbednosti (tri kategorije)	df=20 X ² =49,225** C=0,147
Percepcija rizika po održivi razvoj (deset kategorija)	df=90 X ² =270,505 C=0,157
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=10 X ² =82,113** C=0,191

**p<0.01

Istraživački rezultati pokazuju da ispitanici pokazuju visoke preferencije svim navedenim sadržajima obrazovanja za zaštitu životne sredine. Ispitanici koji žive na severu Kosova (urbana sredina) preferiraju sledeće sadržaje: zaštita vode od zagađivanja, uticaj osiromašenog urana na zdravlje ljudi i životnu sredinu, posledice higijenski neispravne vode i hrane na ljudsko zdravlje, dok ispitanici koji žive u ruralnim područjima (jug Kosova) pokazuju interesovanja za sadržaje o uticaju osiromašenog urana na zdravlje ljudi i životnu sredinu, dejstvo pesticida na zdravlje ljudi i životnu sredinu. Dakle, urbanost/ruralnost područja i njima primereni socio-kulturni kontekst determinišu i interesovanje ispitanika prema određenim sadržajima (npr. ruralna područja – dejstvo pesticida na zdravlje i životnu sredinu). Stanovnici ruralnih područja vide poljoprivrednu proizvodnju kao osnovu svoje egzistencijalne bezbednosti i socijalne održivosti, pa je otuda razumljivo njihovo interesovanje za obrazovne sadržaje koji im mogu pomoći u poboljšanju poljoprivredne proizvodnje.

Moguće je zaključiti da su preferencije ispitanika određenim sadržajima obrazovanja verovatno nastale kao posledica događaja i doživljenih iskustava na posmatranom području (ratni sukobi, NATO bombardovanje i dr.). Visoke preferencije naših ispitanika različitim obrazovnim sadržajima, zapravo, potvrđuju

da obrazovni programi treba da budu determinisani socio-kulturnim kontekstom u kojem se realizuju.

Povezanost socio-kulturnog konteksta i glavne obrazovne potrebe (razloga) bavljenja obrazovanjem

Istraživanjem prirode povezanosti između posmatranih dimenzija socio-kulturnog konteksta i glavnih obrazovnih potreba (razloga) uključivanja ispitanika u obrazovne aktivnosti za zaštitu životne sredine utvrđena je statistički značajna povezanost jedino u odnosu na prostor Kosova (sredina urbana/sever i ruralna/južna područja) na kojem žive naši ispitanici.

Tabela 3: Odnos između socio-kulturnog konteksta i glavne obrazovne potrebe

Obrazovne potrebe	Glavna obrazovna potreba bavljenja obrazovanjem za zaštitu životne sredine (šest kategorija)
Socio-kulturni kontekst	
Kosovo (dve kategorije)	df=5 X ² =48,699** C=0,177
Ugroženost ekološke bezbednosti (tri kategorije)	df=10 X ² =11,485 C=0,087
Percepcija rizika po održivi razvoj (deset kategorija)	df=45 X ² =57,706 C=0,091
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=5 X ² =10,372 C=0,083

**p<0.01

Ispitanici koji žive na severu Kosova kao glavnu obrazovnu potrebu najčešće su navodili: obezbeđivanje uslova sebi i svom potomstvu za zdrav i bezbedan život na ovim prostorima i sticanje znanja o tome kako da hrana bude što zdravija a voda i vazduh što čistiji. Ispitanici koji žive u tzv. enklavama kao glavnu obrazovnu potrebu su naveli osposobljavanje za preduzimanje konkretnih samozastitnih mera i aktivnosti u radnoj i životnoj sredini u slučaju vanrednih situacija (oružanih i drugih sukoba). I ovi podaci su, u skladu sa prethodnim, ukazali da specifični uslovi života ispitanika determinišu njihovu pragmatičnu orjentisanost onim sadržajima koji mogu biti u funkciji zaštite njihovog psihičkog i fizičkog integriteta, prirodnih i materijalnih dobara u slučaju kriznih ili vanrednih situacija u njihovoj sredini.

Povezanost socio-kulturnog konteksta i obrazovne potrebe s obzirom na način, mesto i vreme sticanja znanja

Način i mesto sticanja znanja kao i vremensko trajanje određene obrazovne aktivnosti predstavljaju sledeći posmatrani aspekt obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine. Dobijeni nalazi pokazuju da postoji statistički značajna povezanost između socio-kulturnog konteksta i obrazovnih potreba ispitanika s obzirom na način, mesto i vreme sticanja znanja.

Tabela 4: Odnos između socio-kulturnog konteksta i obrazovnih potreba s obzirom na način, mesto i vreme sticanja znanja

Obrazovne potrebe	Način sticanja znanja za zaštitu životne sredine	Mesto sticanja znanja za zaštitu životne sredine	Vreme sticanja znanja za zaštitu životne sredine
SOCIO-KULTURNI USLOVI	(pet kategorija)	(pet kategorija)	(pet kategorija)
Kosovo (dve kategorije)	df=4 X ² =26,033** C=0,204	df=4 X ² =47,667** C=0,273	df=4 X ² =6,732 C=0,106
Procena opasnosti po ekološku bezbednost (tri kategorije)	df=8 X ² =17,934* C=0,171	df=8 X ² =19,280* C=0,178	df=8 X ² =52,464** C=0,284
Percepcija rizika po održivi razvoj (deset kategorija)	df=36 X ² =43,712 C=0,137	df=36 X ² =69,389** C=0,173	df=36 X ² =67,453** C=0,170
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=4 X ² =18,704** C=0,174	df=4 X ² =9,177 C=0,124	df=4 X ² =2,894 C=0,070

*p<0.05; **p<0.01

Generalno posmatrano, ispitanici najčešće preferiraju sticanju znanja za zaštitu životne sredine u klasičnoj nastavi. Interesantno je da srpsko stanovništvo koje živi u ruralnoj sredini (okruženo albanskim stanovništvom) preferira organizovanim oblicima sticanja znanja kao što su diskusione grupe, u radnim organizacijama ili mesnim zajednicama za razliku od ispitanika koji žive na severu Kosova koji preferiraju sredstvima javnog informisanja, ili, pak, mestima kao što su kulturno-obrazovne ustanove ili kod kuće.

Ispitanici koji smatraju da postoje velike opasnosti koje ugrožavaju ekološku bezbednost izražavaju potrebu za permanentnim usvajanjem znanja iz ove oblasti (C=0,284, X² značajan na nivou 0,01), dok kao mesto za učenje i usvajanje znanja navode radnu organizaciju. Percepcija rizika po održivi razvoj takođe statistički značajno determiniše mesto (C=0,173, X² značajan na nivou 0,01) i

vreme sticanja znanja za zaštitu životne sredine ($C=0,170$, X^2 značajan na nivou $0,01$). U najvećem broju srpsko stanovništvo preferira stalnom usvajanju znanja za zaštitu životne sredine i to u različitim organizovanim oblicima obrazovanja (putem klasične nastave, u radnoj organizaciji ili u obrazovno-kulturnim ustanovama). Ekonomska ugroženost je faktor koji determiniše preferencije ispitanika sticanju znanja putem sredstava javnog informisanja za razliku od ispitanika koji osećaju neposrednu bezbednosnu ugroženost (ugrožena ljudska bezbednost) koji najčešće preferiraju sticanju znanja u klasičnoj nastavi ($C=0,174$, X^2 značajan na nivou $0,01$).

Dakle, može se zaključiti da ispitanici preferiraju organizovane oblike sticanja znanja kao što su diskusione grupe, u radnim organizacijama ili mesnim zajednicama putem klasične nastave, a tek potom sredstvima javnog informisanja. Možda bi se odgovori za takve nalaze mogli nalaziti u želji stanovnika (koji žive na malim prostorima okruženim teritorijom stanovnika drugačije nacionalnosti i kulture i koji, pri tom, smatraju da su neposredno/bezbednosno ugroženi) za slobodnim učešćem u obrazovnom i kulturnom životu ili, pak, češćim druženjem u slobodnom vremenu, zapravo potrebom za inkluzijom u normalne životne tokove.

Povezanost socio-kulturnog konteksta, zadovoljstvo mogućnostima obrazovanja i spremnost na dijalog, saradnju i uključivanje u aktivnosti za zaštitu životne sredine

Pretpostavili smo, takođe, da postoji statistički značajna povezanost između socio-kulturnog konteksta i zadovoljstva mogućnostima za sticanje znanja odnosno spremnosti za dijalog, saradnju i uključivanje u zajedničke aktivnosti za zaštitu životne sredine.

Tabela 5: Odnos između socio-kulturnog konteksta i zadovoljstva mogućnostima za učenje i spremnosti na dijalog, saradnju i učešće u zajedničkim aktivnostima za zaštitu životne sredine

Obrazovne potrebe	Zadovoljstvo mogućnostima (dosadašnjim i postojećim) sticanja znanja za zaštitu životne sredine	Spremnost na dijalog, saradnju i učešće u zajedničkim aktivnostima za zaštitu životne sredine
SOCIO-KULTURNI USLOVI	(tri kategorije)	(tri kategorije)
Kosovo (dve kategorije)	df=2 X ² =2,141 C=0,060	df=2 X ² =5,148 C=0,093
Procena opasnosti po ekološku bezbednost (tri kategorije)	df=4 X ² =26,274** C=0,205	df=4 X ² =26,774** C=0,208
Percepcija rizika po održivi razvoj (deset kategorija)	df=18 X ² =20,900 C=0,096	df=18 X ² =23,403 C=0,102
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=2 X ² =6,135* C=0,101	df=2 X ² =0,121 C=0,014

*p<0.05; **p<0.01

Prema dobijenim rezultatima procena ugroženosti ekološke bezbednosti (C=0,205, X² značajan na nivou 0,01) ali i procena lične ugroženosti (ugrožena ljudska bezbednost) (C=0,101, X² značajan na nivou 0,05) determinišu nezadovoljstvo ispitanika mogućnostima za učenje i obrazovanje u oblasti zaštite životne sredine. No, interesantno je da nezadovoljstvo obrazovnim mogućnostima ne utiče na njihovu spremnost na saradnju i angažovanje u zajedničkim akcijama za zaštitu životne sredine. Zapravo ispitanici koji procenjuju da je ugrožena ekološka bezbednost prostora na kojem žive pokazuju spremnost na dijalog, saradnju sa komšijama (albanskim stanovništvom sa susednih teritorija) i učešće u zajedničkim akcijama za zaštitu životne sredine. (C=0,208, X² značajan na nivou 0,01). Upravo je ovaj podatak potvrdio naše stavove da je ekološka bezbednost i zaštita životne sredine univerzalna ljudska vrednost koja se može posmatrati kao značajan činilac razvoja potreba za saradnjom, dijalogom i interkulturalnim razumevanjem.

Dobijeni rezultati nas mogu uputiti na sledeće zaključke:

- razvoj obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine manje ili više zavisi i od mogućnosti koje sredina pruža za njihovo zadovoljavanje;
- obrazovne potrebe za zaštitu životne sredine će se sporo razvijati (ili se neće uopšte razvijati) ukoliko nema mogućnosti da se one zadovolje;

- ima pokazatelja (nezadovoljstvo ispitanika) koji ukazuju da na prostoru Kosova nisu dovoljno razvijeni uslovi i mogućnosti za učenje i obrazovanje stanovništva,
- zaštita životne sredine kao univerzalna ljudska vrednost podstiče potrebe za saradnjom, dijalogom i aktivnim učešćem različitih naroda (pa i onih čiji je suživot obeležen konfliktima i neslaganjima) u akcijama za zaštitu životne sredine.

Povezanost socio-kulturnog konteksta i prepreka participacije u obrazovnim aktivnostima

Istražujući povezanost socio-kulturnog konteksta i barijera participacije u obrazovnim aktivnostima za zaštitu životne sredine utvrđena je statistički značajna povezanost između svih aspekata posmatranih varijabli.

Tabela 6: Odnos između socio-kulturnog konteksta i barijera participacije u obrazovnim aktivnostima

Obrazovne potrebe	Barijere participacije
Socio-kulturni kontekst	(četiri kategorije)
Kosovo-životna sredina (dve kategorije)	df=3 X ² =102,391** C=0,386
Procena opasnosti štetnosti (tri kategorije)	df=6 X ² =37,942** C=0,247
Percepcija rizika u životnoj sredini (deset kategorija)	df=27 X ² =95,929** C=0,204
Percepcija neposredne ugroženosti (dve kategorije)	df=3 X ² =36,361** C=0,242

**p<0.01

Ispitanici koji žive na severu Kosova glavnu prepreku participacije u obrazovnim aktivnostima navode neblagovremenu informisanost o mogućnostima učenja koje se želi (45,00%), dok je ispitanicima koji žive na jugu Kosova u tzv. „enklavama” glavna barijera participacije (58,00%) odsustvo bezbednosti u sredini u kojoj žive (C=0,386, X² značajan na nivou 0,01). Ispitanici koji smatraju da je ugrožena ekološka bezbednost na prostorima koje naseljavaju takođe kao glavnu barijeru participacije u obrazovnim aktivnostima navode odsustvo bezbednosti u sredini u kojoj žive (C=0,247, X² značajan na nivou 0,01). Na sličan način reaguju i ispitanici koji smatraju da je ugrožen održiv razvoj na tim prosto-

rima ($C=0,204$, X^2 značajan na nivou $0,01$). Potpuno su razumljivi rezultati koji pokazuju da su ispitanici koji se osećaju lično ugroženim (u odnosu na one koji nemaju takvu percepciju svoje ugroženosti) kao barijeru participacije u obrazovnim aktivnostima navodili odsustvo bezbednosti u sredini u kojoj žive ($C=0,242$, X^2 značajan na nivou $0,01$).

Zaključak

U kontekstu modernih izazova, rizika i pretnji bezbednosti na nacionalnom i međunarodnom nivou koji se iskazuju i kroz moderne forme međuetničkih kriza i konflikata, može se reći da problemi ekološke bezbednosti i održivog razvoja dobijaju sve veći značaj. Razvoj svesti o problemima zaštite životne sredine i održivog razvoja, posebno na prostorima gde žive različite etničke skupine ljudi (multikulturalna područja) i dolaze u kontakte koji su pri tom, istorijski posmatrano, obeleženi konfliktima, netrpeljivošću i sukobima (specifičnost prostora koji naseljavaju naši ispitanici), povezano je s problemom vaspitanja i obrazovanja za zaštitu životne sredine i održivi razvoj u pluralističkom i multikulturalnom društvu.

Bitna odrednica obrazovanja za održivi razvoj u Dekadi obrazovanja za održivi razvoj je promocija sledećih vrednosti: poštovanje ljudskih prava i socijalna i ekonomska pravda; poštovanje prava budućih generacija i međuregionalna odgovornost; briga za različitosti uz zaštitu i obnavljanje zemljinog ekosistema; poštovanje kulturalne različitosti i gradnja lokalne i globalne tolerancije, nenasilja i mira. Obrazovanje se smatra integralnim delom održivog razvoja a „ljudski element” ključnom varijablom održivog razvoja. Zagovara se obrazovanje koje pojedincima i zajednicama omogućava razumevanje sebe i drugih, razumevanje veza s prirodnim i socijalnom sredinom. (United Nations, 2005).

Participacija u različitim oblicima i programima obrazovanja zavisi od niza objektivnih i subjektivnih okolnosti. Želje, motivi, interesovanja, potrebe predstavljaju neposredne pokretače obrazovnih aktivnosti. Međutim, ovi faktori su uslovljeni različitim činiocima više objektivne prirode. U ovom istraživanju obrazovanje za zaštitu životne sredine je posmatrano u relaciji sa činiocima specifičnog socio-kulturnog konteksta prostora u kojem žive ispitanici. Otkrivanje i saznavanje ovih činioca predstavlja bitan preduslov na putu što potpunijeg zadovoljavanja obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine kao značajnog činioca razvoja ekološke svesti ali i interkulturalnog razumevanja i saradnje na ovim prostorima. Analiza relevantnih izvora ukazuje na skoro potpunu zapostavljenost problematike obrazovanja u kriznim uslovima, a posebno problematike obrazovanja za zaštitu životne sredine u multikulturalno kriznim područjima.

Dobijeni rezultati su potvrdili našu osnovnu hipotezu o povezanosti socio-kulturnog konteksta u kojem žive ispitanici i obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine. Procena ugroženosti ekološke bezbednosti, percepcija rizika po održivi razvoj i percepcija neposredne (ekonomske i bezbednosne) ugroženosti determinišu pozitivne stavove prema obrazovanju, potrebi za primenljivim znanjima u ovoj oblasti i izraženost želje za daljim sticanjem znanja iz ove oblasti (Tabela 1). Specifičnost socio-kulturnog konteksta determinišu i sadržaje obrazovanja koji se posmatraju u funkciji zaštite životne sredine, održivog razvoja, ali pre svega zaštite života (ljudske bezbednosti), materijalnih i prirodnih dobara u kriznim i vanrednim situacijama (konflikti, sukobi širih razmera i sl.). (Tabela 2). Stanovnici ruralnih područja takođe pokazuju interesovanja za sadržaje koji im mogu pomoći u poboljšanju poljoprivredne proizvodnje. Poljoprivredni razvoj, a posebno komercijalizacija poljoprivredne proizvodnje često se vidi kao preduslov za ekonomski razvoj kroz stvaranje povećane kupovne moći i eventualnog rasta nepoljoprivrednih ekonomskih aktivnosti. Autori u svojim radovima često razmatraju ove odnose i relacije (Jayne et al., 2003; Ellis i Allison, 2004)

U skladu sa ovim rezultatima su i rezultati istraživanja glavne obrazovne potrebe (razloga) za bavljenje obrazovanjem u ovoj oblasti. Ispitanici koji žive u enklavama (na prostoru koje je okruženo teritorijom na kojoj živi stanovništvo drugačije kulture i nacionalnosti) pokazuju pragmatičnu orijentisanost funkcionalnom osposobljavanju za preduzimanje konkretnih samozaštitnih mera i aktivnosti u radnoj i životnoj sredini u slučaju kriznih situacija (Tabela 3). Procena ugroženosti ekološke bezbednosti, percepcija rizika po održivi razvoj i percepcija neposredne ugroženosti determinišu način, mesto i vremenski okvir sticanja znanja iz ove oblasti te ispitanici najvećim delom preferiraju stalnom (permanentnom) obrazovanju, i to na takvim mestima i takvim obrazovnim metodama koje im mogu omogućiti inkluziju u obrazovni i kulturni život sredine u kojoj žive i stvoriti uslove za češća međusobna druženja i bezbedno korišćenje slobodnog vremena (Tabela 4). Socio-kulturna sredina u kojoj žive ispitanici ne pruža zadovoljavajuće mogućnosti obrazovanja i informisanja kada su u pitanju ekološki problemi i zaštita životne sredine (Tabela 5) Međutim, zanimljivo je i ohrabrujuće to što ispitanici pokazuju spremnost na saradnju, dijalog i učešće u zajedničkim akcijama za zaštitu životne sredine (Tabela 5) Kao glavne prepreke uključivanja u obrazovne aktivnosti i proširivanja znanja u ovoj oblasti navode nedovoljnu informisanost, nedostatak mogućnosti ali i osećaj nesigurnosti u aktuelnom životnom prostoru (Tabela 6). Obrazovne potrebe stanovništva koje živi u kriznim uslovima, dakle možemo, da posmatramo i kao zasebnu vrstu potreba jer u zavisnosti od obrazovne populacije i društvenih okolnosti, obrazovne potrebe determinišu i specifične sadržaje, načine, uslove i mogućnosti njihovog zadovoljavanja.

Iako odavno postoji svest o tome kako stvaranje vaspitno-obrazovnih uslova i mogućnosti ima posebno značenje u međuetničkom i interkulturalnom povezivanju, više konkretnih analiza o tome nalazimo tek poslednjih godina. Pojedini autori u svome pristupu multikulturalnim društvenim strukturama ukazuju da se time otvaraju za obrazovanje i socijalizaciju brojna pitanja kao što su pitanja interkulturalnih i etničkih dijaloga, suživota, snošljivosti i međusobnog uvažavanja (Piršl, 2007; Biasutti, 2007). Prema mišljenju Piršl (Piršl, 2007: 287) obrazovanje za interkulturalno razumevanje i osetljivost trebalo bi da se temelji na razvoju globalne svesti, ekološke svesti, svesti o povezanosti prirodnog i ljudskog sveta te na razvoju odgovornosti pojedinca za globalne probleme. Moglo bi se, zapravo, zaključiti da obrazovanje za zaštitu životne sredine može predstavljati značajan podsticaj razvoju kako interkulturalnog razumevanja tako i susedskih odnosa, saradnje i dijaloga. Govoreći o evropskoj integraciji i obrazovanju za demokratsko društvo, autori posmatraju zaštitu životne sredine, mir, bezbednost i druge međusobno povezane i uslovljene vrednosti kao srž evropskog identiteta koje treba ugraditi u obrazovne strategije (Biasutti, 2007: 23; Dubois i Trabelasi, 2007). U svakom slučaju, susret s tim i ostalim radovima ostavio je posledice na razumevanje njihovog značenja po obrazovanje za održivi razvoj multikulturalnih područja što, uopšteno posmatrano, podrazumeva sledeće: (a) identifikaciju dimenzija različitih socio-kulturnih konteksta i njihovog uticaja na obrazovne potrebe za zaštitu životne sredine (b) obrazovanje za zaštitu životne sredine treba posmatrati kao značajan činilac razvoja interkulturalnih kompetencija (c) razvoj interkulturalne saradnje i razumevanja u oblasti zaštite životne sredine može uputiti na povoljniji ishod zajedničkog života u multikulturalnom okruženju. Time je učinjen značajan pomak u još jednom pristupu načelu različitosti, koji se shvata kao novi podsticaj za razvoj obrazovanja za održivi razvoj. Naime, radi se o kompleksu različitih izazova obrazovanju za održivi razvoj s kojima se suočavaju pluralistička i multikulturalna društva.

Iz perspektive ovog istraživanja čini nam se uputnim naglasiti nekoliko tačaka (koje definiše UNESCO svojim dokumentom *United Nations Decade of Education for Sustainable Development*, 2005) a koje se mogu posmatrati i kao perspektive obrazovanja za održivi razvoj stanovništva koje živi u specifičnim socio-kulturnim uslovima multikulturalnih područja:

- sa stanovišta socijalno-kulturnih uslova reč je o: (a) pravima čoveka na informisanost i sticanje znanja o održivom razvoju; (b) potrebama čoveka za mirom i sigurnošću; (c) razumevanju i aktivnom uvažavanju kulturne različitosti; (d) brizi za zadržavanje i kvalitetan život, (e) odgovornosti za strukture vladanja;

- kada je u pitanju ekološka bezbednost reč je o prirodnim resursima (vodi, energiji, vazduhu, sirovinama i sl.), zatim klimatskim i urbanim promenama te preventivnim merama sprečavanja ekoloških rizika i prirodnih katastrofa;
- s obzirom na ekonomsku budućnost apeluje se na kontrolisani razvoj i redukciju prekomernog iskorištavanja životne sredine i potrošački način života, zatim zajedničku odgovornost za „ekonomski napredak” i humanizaciju tržišno-profitne ekonomije.

Sve ove perspektive mogu ostati neostvarene ukoliko se ne osiguraju odgovarajući uslovi i prostori za učenje kroz formalno, neformalno i informalno obrazovanje. Obrazovanje za zaštitu životne sredine zahteva holistički pristup i integrativno postupanje u svim situacijama kako školskog tako i vanškolskog učenja.

Sve to upućuje na zaključak da bi smišljena obrazovna politika mogla postići znatno veći nivo etničkog dijaloga, razumevanja, društvene kohezije i sigurnosti u multikulturalnim područjima. Zapravo, obrazovnu politiku valja posmatrati kao integralni deo politike zaštite životne sredine, a sistem obrazovanja kao jedan od instrumenata obezbeđenja zaštite i unapređenja životne sredine. Ukratko, rezultati su pokazali da se na temelju pokazatelja procene obrazovnih potreba za zaštitu životne sredine u značajnoj meri mogu predviđati obrazovne aktivnosti stanovništva kriznih područja. To, svakako, može biti važan pokazatelj u planiranju obrazovanja za održivi razvoj multikulturalnih područja. Prema Sterlingu, obrazovanje može biti produktivan doprinos pravednom i održivom svetu ukoliko je i samo „održivo”, utemeljeno na „ekološkom principu” (Sterling, 2005). Tako viđeno, obrazovanje tvrdi Sterling, značice korak dalje od „ekološke edukacije”, tj. iskorak sa margina obrazovnih paradigmi (Ibid.). U svakom slučaju, predstavljeni rezultati i zaključci koji iz njih proizilaze predstavljaju svojevrstan izazov za kreiranje buduće obrazovne politike. S tim u vezi, ovo istraživanje može poslužiti kao ulazni podatak prilikom postavljanja novih koncepata razvoja interkulturalne saradnje, razumevanja i dijaloga u multikulturalnom društvu.

Literatura

- AMANOR, K.S. (2008). Introduction: land and sustainable development issues in Africa. U Amanor, K.S. & Moyo, S. (Eds), *Land and Sustainable Development in Africa* (str. 1 – 32). London and New York: Zed Books.
- АКИМОВ, Б.А., НОВИКОВ, В.Д. и РАДЕВ Н.Н. (2001). *Природные и техногенные чрезвычайные ситуации: опасности, угрозы, риски*. Москва: ЗАО ФИД.

- BOIN, R.A. (2005). From crisis to disaster: Toward an integrative perspective. U Quarantelli, E.L. & Perry, R.W. (Eds.), *What is Disaster? New answers to old questions* (str. 153 – 172). Philadelphia: Xlibris Press
- BERNHOLZ, P. (2004). Supreme values as the basis for terror. *European Journal of Political Economy*, 20 (2), 317-333.
- BIASUTTI, M. (2007). *Educating for Sustainable development Curriculum Planning in higher Education*. Sarajevo: UNESCO Regional Bureau for science in Europe.
- CLOVER, J. & ERIKSEN, S. (2009). The effects of land tenure change on sustainability: human security and environmental change in southern African savannas. *Environmental Science & Policy*, 12 (1), 53–70.
- DUBOIS, J.L. & TRABELASI, M. (2007). Education in pre-and post-conflict contexts: relating capability and life-skills approaches. *International Journal of Social Economics*, 34 (1/2), 53 – 65.
- ĐURKOVIĆ, M. (2007). Decentralizacija na Kosmetu. *Sociološki pregled*, 41(1), 97–121.
- ELLIS, F. & ALLISON, E. (2004). *Livelihood diversification and natural resource access, Livelihood Support Programme*, Working Paper 9. Overseas Development Group. Norwich: University of East Anglia
- ELLYARD, P. (2001). *Ideas for a New Millennium*, Melbourne: Melbourne University Press.
- JAYNE, T.S., YAMANO, T., WEBER, M.T., TSCIRLEY, D., BENFICA, R., CHAPOTO, A. i ZULU, B. (2003). Smallholder income and land distribution in Africa: implications for poverty reduction strategies. *Food Policy*, 28 (3), 253 – 275.
- O'BRIEN, K.L., QUINLAN, T., ZIERVOGEL, G. (2009). Vulnerability interventions in the context of multiple stressors: lessons from the Southern Africa Vulnerability Initiative (SAVI). *Environmental Science and Policy*, 12 (1), 23 – 32.
- PIRŠL, E. (2007). Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije. U Previšić, V., Šoljan, N. i Hrvatić, N. (Ur.), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja* (str. 275 – 291). Zagreb: Hrvatsko pedagojsko društvo.
- UNITED NATIONS (2005). *UNECE Strategy on Education for Sustainable Development*. New York, NY, CEP/AS. 13/2005/2/Rev.1.
- Рахметова, Г. (2008). *Понятие и правовая сущность экологического риска*. Казахстан: Казахстански институт юриспруденции и Казахски гуманитарно-юридически университет.
- STERLING, S. (2005). Linking thinking. U Sterling, S. (Ed), *New perspective in thinking and learning for sustainability*. WWF Scotland: Perthshire.
- TILLY, C. & STINCHCOMBE, A.L. (1997). *Roads From Past to Future*. Lanham: Rowman&Littlefield.
- WORLD COMMISSION ON ENVIRONMENT AND DEVELOPMENT (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.

Vesna Nikolić⁶, Mirjana Galjak⁷
Faculty of Occupational Safety, University of Niš

Education for Environmental Protection in Critical Conditions⁸

Abstract: The purpose of this paper is to represent basic elements of the research directed to establishment (determination) of educational needs of population whose sustainable development is specified by socio-cultural context of the area where they live. This area was, from the historical point of view, characterized by military conflicts, interethnic conflicts, political disagreements of governing structures, social, economical and other complex problems. Within descriptive researching method, we used a questionnaire as basic research instruments for collecting data. The research has been carried out on a sample of 600 responders of Serbian nationality that live in Kosovo. Based upon given results, it is concluded that specific feature of socio-cultural area determines educational needs in the area of environmental protection. Starting with this, the study itself promotes and encourages environmental protection education which can further provide individuals and communities by possibility to understand connections with natural and social environment, understanding of oneself and others. Therefore, it could decrease interethnic crisis and tension, develop cooperation, dialogue, understanding and responsibility for mutual destiny, environmental protection and sustainable development in multicultural areas of crisis. This research can be used as an entrance data when establishing new concepts of development in the intercultural cooperation, understanding and dialogue in the multicultural society.

Key words: education, environmental protection, crisis, sustainable development.

---

⁶ Vesna Nikolić, PhD is a professor at the Faculty of Occupational Safety, University of Niš.

⁷ Mirjana Galjak, Mr is a PhD candidate at the Faculty of Occupational Safety, University of Niš.

⁸ The paper is part of the research project undergoing realization at the Faculty of Mechanical Engineering, University of Niš "Research and Development of Energy Efficient and Environment Friendly Polygeneration Systems based on Renewable Energy Sources Utilization" III 42006, supported by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

